

RANĚ OSVÍCENSKÝ POKUS O REFORMU PRAŽSKÉ UNIVERZITY

K. Kučera

Reforma se nepočínala v době josefínské, jak bylo dlouho šířeno literárně historickou literaturou, nýbrž prostupovala do politické praxe již za dob Marie Terezie a objevovala se i v dobách starších, to však v podobě méně výraznější. Reforma je součástí myšlenkového proudu, který byl podmíněn rozkladem feudální ekonomiky a počátky manufakturní výroby v 2. polovině 17. století. Na rozdíl od světového vývoje proběhl společenský vývoj v habsburské monarchii poměrně pozdě, což pro prostředí univerzitní platí dvojnásob. Habsburkové měli totiž politickou oporu v jezuitském řádu. (Společenský vývoj) Nové myšlenkové proudy vnikají na habsburské univerzity od 18. století. Na pražské univerzitě to lze vidět především na produkci právnické fakulty, ale definitivnímu zlomení scholastické metody (metoda jezuitů - pomocí filozofie zprostředkovávat pravdu víry pomocí rozumového myšlení) mohl pomoci až zásah shora (panovníka), což se stalo novým cílem absolutistického státu. Svými úpravami si stát zabezpečuje reformu státní administrativy, které jej posilují ve vládnoucí třídě. Změny tedy vyvrcholí v éře josefínské.

Scholastika nevyhovuje potřebám společenského vývoje, ve kterém nastaly ekonomické změny. A právě v nich má scholastika vzdělávací mezery. Myšlenky nové zahraniční literatury připravují předpoklady pro řešení krize, do které univerzitní studium upadá. Koncem 17. století si krizi uvědomuje i absolutistický stát. Jednodušší bylo provádět zásahy na světských fakultách, protože podléhaly přímo panovníkovi. Zásahy sledují odstranění nepořádku na univerzitách (v chování žáků, profesorů, i v ekonomice). Birrelli (píše státu memorandum o pražské univerzitě) navrhl, aby byla stanovena pevná doba přednášek, profesori mají přednášet 4x v týdnu → ostatní dny jsou pro zkoušky, disputatione a akademická shromáždění. Navrhuje zredukovat prázdniny a zkrátit rozvlklé studium do 2 roků po vzoru arcibiskupského semináře.

Zdá se, že všechny tyto případy Birelli uvádí jen účelově, aby upozornil na potřebu posílit postavení superintendenta vůči univerzitě. Petr Theodor Birelli se totiž po studiích práv stal roku 1689 apelačním radou v Praze, a pak i universitním superintendentem. Dostává se tak do středu dění univerzity a nespouští z očí její vývoj a právnická fakulta pražské univerzity obsazuje první místo mezi fakultami. Její absolventi obsazují v druhé polovině 18. století všechny zeměpanské úřady a soudy, tvoří sbory advokátů, vnikají do městských úřadů a šlechtických služeb a představují nejvydatnější pomocníky vládnoucí třídy v procesu opětovného upevnění feudalismu v Čechách. Profesori této fakulty zaujímají vedoucí místo v domácí právní literatuře.

Do rakouských zemí přicházelo pokrokové myšlení prostřednictvím cizinců, mezi které patřil i Birrelli. V případě Birrelliho to lze vidět na veřejných přednáškách, kde není nijak konzervativně zpozdilý; dává za vzor náplň soukromé přednášky, ve kterých se právě o pokrokových autorech. Sice se při výkladu doporučuje přidržet spíše starších autorit a o zahraničních pokrokových mlčí, ale tereziánské osvícenství stejně ještě tyto podněty nepřijímalo.

Jako superintendent měl Birrelli i funkci zeměpanského komisaře a měl v otázce hospodářství kompetence k právnické i lékařské fakultě, na filozofickou fakultu se však tato práva již nevztahovala, a tak s jejími představiteli přicházel do konfliktu v šířce celouniverzitního významu.

Všechny tyto názory by si Birrelli nemohl dovolit bez podpory byrokratických stavů, které jak se zdálo, se již natrvalo obrátily v protijezuitské fronty.

Memorandum Birrelli doručil místodržitelům a od těch se dostalo k panovníkovi v podobě popisu, s dodatkem obsahující návrh na vytvoření komise, která by studijní návrhy projednala podrobněji.

Rozjetý úřední stroj nezastavila ani smrt Josefa I. a příprava pragmatické sankce ve Vídni, tím byli místodržitelé z 11. října 1712 vyzváni k návrhu obsazení komise. Nakonec byla řádně obsazena dekretem z 5. prosince 1712. Většina členů je z apelačního tribunálu, tudíž se silně zaměřují na úpravu právního studia. Předsedou byl Jan Arnošt hrabě Schafgotsch, nově jmenovaný apelační prezident a dalšími členy apelační radové hr. Vilém Krakovský-Kolovrat, Alsterl z Alstfeldu a Jan Fr. Turba, Fr. Zdeněk hr. Kolowrat a Jiří Arnold, který byl přibrán jako účetní a hospodářský poradce. Zprvu byla činnost komise zamýšlena se širšími pravomocemi, ale v očích úřadů byla jen dočasná, tak zůstala závislá na místodržitelství, které mělo zprostředkovávat její veškerý písemný styk, a to i s vídeňským dvorem. S komisí měli spolupracovat i někteří profesori fakult.

Představitelé jezuitského řádu této akci dlouho nevěnovali pozornost. Bylo to nejspíše kvůli tomu, že si mysleli, že problematika se týká pouze právní fakulty. Jejich první aktivitu máme z počátku roku 1713, to když se utvořila komise a donesli se k nim útržky zpráv memoranda. 17. února bylo komisi nařízeno seznámit představitele řádu se zněním memoranda, což pro komisi nebylo přivětivé, protože neměla přichystaný celkový návrh úpravy pro panovníka ani pro jezuity, jelikož návrhy na změny byly v memorandu jen hrubě načrtnuty. Díky jarní morové epidemii v pražských městech, která zaměstnala představitele univerzity i jezuity, mohla komise odkládat přednesení úprav. Návrat k povinnosti přichází až v říjnu, kdy vídeňské úřady sdělují, že s reformami na univerzitě se stále počítá a stále se trvá na dosavadním obeznámením s úpravami. Uvnitř byla komise poměrně v úzkých, ale navenek vystupovala sebevědomě. To se jí však ještě zhoršily podmínky na splnění úkolu Birreliho smrtí, protože na jeho znalosti právě spoléhala. Klesá zájem o úpravy ze strany místodržitelství, aktivní jsou v tomto případě jen vídeňské úřady.

Komise se tedy v úpravách opírá hlavně o Birreliho memorandum, jen k filozofii přidává své názory: neměla by se zaměřovat jen jednostranně, ale přidat přednášky technických disciplín (geometrie, mechanika, astronomie...) a doporučuje přijímat na nižší jezuitské školy žáky s uměním číst a psát atd. Všem okolo byl ale jasné, že na úpravách nepracovali se školskými odborníky, což se stalo jejich slabinou.

Komisi nepřispívalo ani to, že habsburský stát od konce 17. století podporoval rozvoj manufakturní výroby a do 18. století se tato podpora ještě zintenzivnila. Samozřejmě se to projevilo v návrzích studijních úprav. Na filozofické fakultě komise doporučuje zavést nové technické předměty. (pro vyškolení odborníků na stavbu silnic a průplavů, atp.)

Jezuitský řád si také uvědomoval pokles svého vlivu ve vyšších sférách, a tak alespoň řádně hájil svou scholastiku např. v podobě narážek na šířící se jansenismus a ostatní odchylky proti katolickému pravověří, kterými nepřímo obviňovali všechny vstoupence studijních úprav a chtěli zastrašit i univerzitní komisi. Tím dovedli vzbudit dojem, že autoři drží krok se současným vývojem ve školství. Dali si záležet na tom, aby se jejich elaborát dostal k panovníkovi.

Komise měla vzít v potaz jezuitské připomínky a vypracovat definitivní návrh. Tyto dva návrhy byly však tak rozdílné, že by komise celou věc návrhu nejradyji ukončila bez výsledku, kdyby se však vídeňské úřady stále nedožadovaly konečnému návrhu. Dávaly komisi pravidelné půlroční lhůty a reskripty. Navíc vyžadovaly součinnost všech univerzitních činitelů, aby se případně po vzoru pražské univerzity mohly provést změny v celém soustátí, tedy i světských univerzit.

Roku 1717 byla zřízena samostatná inženýrská škola, díky čemuž zeslábl zájem o reformní pokusy na pražské univerzitě, které ostatně byly brzděny i jezuity, a tak jediným efektem z reformních plánů byl nepatrný císařský příspěvek na opravu Karolina, pro jehož další zajištění podnikali univerzitní profesori různé operace. Dotaz na stavu práce přišel komisi r. 1723 a 1728, ale komise byly schopná odpovědět až v počátcích tereziánské éry, kdy byly značně změněny společenské podmínky.

Stát podporoval reformu, protože se snažil o podporu růstu zdrojů osvícenské ideologie, a tak z toho nemohl vynechat ani univerzitu, jejíž absolventi měli předpoklady pro obsazování kádrů státní byrokracie.

Úspěšný postup reformy však zarazil jezuitský řád, jehož společenské postavení stát stále potřeboval. Myšlenka reformy se však pevně uchytila a komise, která nikdy nebyla formálně zrušena, využívala myšlenku reformy k cílevědomé přeměně habsburských univerzit tereziánským státem.